

НАЧЕЛА И МЕХАНИЗМИ ЗАШТИТЕ ЉУДСКИХ ПРАВА

Мирослав Баљак, академик проф. др, Европски универзитет БД и ЕУ Kallos Тузла⁴¹⁹

Абстракт: У раду су анализирана начела на којима се људска права темеље, те главни међународни документи којима су регулисана људска права, као и механизми њихове заштите који стоје на располагању појединцу када сматра да му је поједино право повређено деловањем јавних власти. У савременом друштву људска права постају мерило вредновања квалитета живљења и достигнутог степена демократије. Међународни документи, као инструменти и поступци гарантовања и заштите људских права, дају људским правима универзални карактер којима нису препрека државне границе и национална законодавства. Титулари људских права су грађани, а обавеза државе је да се права и слободе утврђена Уставом и законима не крише већ поштују.

Кључне речи: људска права, основне слободе, начела, устав, законитост

Увод

Идеја о људским правима се развијала постепено, најпре кроз учења о постојању природног права, односно кроз учења о правима човека, да би се данас у националним законодавствима, али и у регионалним и међународним оквирима посебно уређивала људска права и утврђивала обавеза њиховог поштовања.

Људска права су садржана у бројним конвенцијама, протоколима, повељама, Уставу, законима и другим општим актима. Данас је питање људских права веома актуелно. Никада се више није говорило о људским правима и истовремено се никада нису мање поштовали људско достојанство и људска права других.⁴²⁰

Обавеза поштовања људских права од стране органа безбедности приликом њиховог поступања вишеструко је наглашена у бројним међународним документима, домаћим уставним и законским текстовима. Та се обавеза може посматрати као генерална, при чему представља општи захтев да људска права буду мера којом су ограничена сва овлашћења ових органа, и у односу на поједина људска права, где су од нарочитог значаја обавезе поштовања грађанских слобода, те једнакост грађана у свим њеним видовима.

Могућност ограничавања појединих права прихвата и Европска конвенција о људским правима, и то онда када је то у складу са законом и неопходно у демократском друштву, а у интересу је националне безбедности или јавне безбедности, економске добробити земље, затим ради спречавања нереда и криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других. Наведене сврхе су веома широко дате. Због тога су ограничења људских права детаљно прописана, те су усвојени многобројни принципи и стандарди поступања за ове органе чијим се поштовањем умањују негативни ефекти самог ограничавања.

⁴¹⁹ baljak.miroslav@gmail.com

⁴²⁰ Баљак, М, Еркић, Д: *Механизми заштите људских права на регионалном нивоу*, Удружење за међународно кривично право, Зборник радова, Златибор, 2022, стр. 284.

Начела на којима се темеље људска права

Међу најопштија људска права спадају право на правну личност, једнакост људи и достојанство људске личности. „Ова права имају карактер начела на којима се темељи читава грађевина људских права и важан су предуслов за уживање осталих људских права“.⁴²¹

Право на правну личност јесте способност појединца да стиче права и обавезе и да користи права и слободе. Правна способност је право појединца да буде субјект права. Тај се субјективитет огледа у правној и пословној способности.⁴²² Правна способност, односно способност да се буде носилац права се стиче рођењем, а у неким случајевима и пре рођења (нпр. наследна права), и она не може бити ограничена. Пословна способност, тј. способност да се самостално одлучује о својим правима и обавезама стиче се пунолетством. Ипак, свако пунолетно лице не мора уживати пословну способност. Пословна способност може бити ограничена, и то потпуно или делимично из законских разлога који су основ за ограничење пословне способности (нпр. душевно оболење). Лице које не ужива пословну способност, или је његова пословна способност ограничена, и даље ужива правну способност због тога што је она битно својство права на личност.

Такође, врло битан предуслов за остваривање свих осталих права и слобода јесте једнакост. Из историјског прегледа развоја идеје људских права видљиво је да је једнакост дуго времена схватана рестриктивно, односно да је почивала на искључивању других и другачијих. Тако се једнакост у грчкој политичкој теорији схватала као једнакост међу најбољима, што се односило на аристократију, а еволуирала је до једнакости слободних грађана. Средњовековна једнакост односила се на сталешку једнакост, а почела је као једнакост богатих, пунолетних мушкараца. Затим је једнакост заснивана на раси и на етничком пореклу док није коначно еволуирала до признавања једнакости свих људи. Дакле, традиционално су из појма једнакости искључивани људи по основу пола, расе, социјалног или другог статуса, језика, етничког порекла, односно по свим основама који су касније унесени као основа забране дискриминације у документима из области људских права.⁴²³

Једнакост је и природно право човека, на кога упућује Декларација права човека и грађанина. „Људи се рађају и живе слободни и једнаки у правима“ (члан 1). „Бити једнак значи првенствено имати иста права и обавезе, односно бити једнак пред законом и имати право на једнаку законску заштиту. Једнакост пред законом подразумева да закони морају бити апстрактни, тј. за све исти, и једнако третирати људе у истим правним ситуацијама. Једнака законска заштита значи исти положај у заштити сопствених права пред судовима и другим органима власти. Начело једнакости претпоставља забрану сваког вида неоправданог разликовања међу људима. Такво разликовање се назива дискриминација и забрањује се“.⁴²⁴ Многобројни међународни документи и уставни посебно наводе забране појединих основа дискриминације као што су према: раси, полу, националној припадности, друштвеном пореклу, рођењу, вероисповести, политичком или другом уверењу, имовном стању, култури, језику, односно према било којем другом основу.

Достојанство личности је начело, тј. вредност коју гарантују и штите бројни међународни документи о људским правима и бројни уставни. Људско достојанство је загарантовано као неприкосновено и као право кога су дужни да поштују и штите сви. „Људско достојанство као посебна вредност обавезује све органе власти и сваког другог да га поштују и штите, односно да се према људима опходе на начин достојан човека“.⁴²⁵ Ово начело промовише достојанство људске личности као урођено својство, које треба бити признато и

⁴²¹ Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 147.

⁴²² Пајванчић, М: *Уставно право*, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 83.

⁴²³ Бакшић-Муфтић, Ј: *Систем људских права*, Магистрат, Сарајево, 2002, стр. 153.

⁴²⁴ Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 147.

⁴²⁵ *Ibidem*, стр. 148.

заштићено у свим условима и под свим околностима. Тако, „човеку припада не само право на живот, него и право на достојанствен живот у коме ће моћи, у слободи од страха, егзистенцијалне несигурности, у миру, реализовати све потенцијале које у себи носи“.⁴²⁶

Заштита достојанства личности често се повезује и са личном слободом и гарантује се заједно са њом. Право на слободан развој личности подразумева слободу појединца да „чини оно што жели и сматра најбољим за развој своје личности, под условом да тиме не крши загарантована права других“ У тим правима других јесу границе његовој слободи деловања.⁴²⁷

Овде се можемо послужити речима професора Милосављевића који истиче да ће „људска права и даље бележити развој у правцу њиховог употпуњавања и јачања гаранција за њихово поштовање, а да ће тај развој следити основне принципе на којима се темељи „грађевина“ људских права, од којих су најзначајнији: поштовање људског достојанства; универзалност (својствена и припада свим људским бићима); неотуђивост (не могу бити ником одузета, нити их се ико може одрећи); и једнакост (свако људско биће има иста људска права, без обзира на расу, боју коже, пол, језик, веру, политичко или друго мишљење, социјално порекло, имовину, рођење или други статус)“.⁴²⁸

Међународни систем заштите људских права

Све до половине XX века, на питање о признавању и уживању појединих људских права гледало се превасходно као на унутрашњу ствар држава. Иако имају дугу историју, идеје о стварању наддржавног механизма, који би био у стању да свим људским бићима обезбеди гаранције њихових урођених права, долазе до изражаја тек у периоду после Другог светског рата. Постепено и уз знатне тешкоће стваран је систем међународне заштите тих права и то највише кроз Уједињене нације и Савет Европе. Данас се тај систем и даље развија и веома брзо напредује.

Под међународним механизмима заштите подразумева се „скуп мера које треба да обезбеде остварење и надзор над применом појединих међународних уговора. Наиме, међународни уговори о људским правима предвиђају поступке за заштиту људских права пред одређеним међународним органима, судовима или сличним телима, стварајући на тај начин судску праксу и успостављајући међународне стандарде. Ти механизми заштите постоје и на универзалном, тј, светском нивоу и на регионалним нивоима, стално се усавршавају и унапређују“.⁴²⁹

Универзални систем заштите је створен у оквиру поретка Уједињених нација, а обухвата две врсте органа и тела, и то: „надзорна тела створена појединим међународним уговорима и органе и тела засноване на Повељи УН“.⁴³⁰

Међународни уговори о људским правима усвојени у УН установили су уговорна тела, тј. комитете за надзор над поштовањем тих уговора. С обзиром на то да се надлежност комитета заснива на међународним уговорима, само оне државе које су прихватиле одређене конвенције подлежу процедурама предвиђеним у њима. Поред надзора над поштовањем одређеног уговора од стране држава потписница и давања препорука за унапређење стања људских права које одређени уговор прокламује и штити, комитети имају још и овлаштења да разматрају представке које државе потписнице упућују једне против других, као и

⁴²⁶ Бакшић-Муфтић, Ј: *Систем људских права*, Магистрат, Сарајево, 2002, стр. 154.

⁴²⁷ Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 148.

⁴²⁸ Милосављевић, Б: *Људска права и полиција - стандарди људских права за полицију*, Центар за антиратну акцију, Београд, 2004, стр. 15-16.

⁴²⁹ Димитријевић, В. и др: *Основи међународног јавног права*, Друго издање, Београдски центар за људска права, Досије, Београд, 2007, стр. 206.

⁴³⁰ Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 186.

индивидуалне представке против држава чланица.⁴³¹ Такође, у новије време поједини комитети добијају и неке нове задатке, попут посета држава чланицама (када постоје информације о масовном и систематском кршењу људских права), вршења истрага на терену, покретања хитних хуманитарних акција, као и покретања ранопозоравајућих процедура.⁴³²

С друге стране, Повеља УН је област људских права поверила у првом реду Економском и социјалном савету и предвидела да тај савет може да оснива помоћне органе. Тако је, 1946. године основана Комисија за људска права, а која је била најважнији орган у систему заштите људских права у УН. Од 2006. године, ова Комисија је укинута и замењена новим органом - Саветом за људска права. Такође, постоје и други посебни органи и тела засновани на Повељи УН попут Подкомисије за спречавање дискриминације и заштиту мањина, Комисије за положај жена и Високог комесара за људска права. Поред тога, у УН постоје нарочити поступци за бављење тешким кршењима људских права, као и извесни судски органи са одређеним надлежностима у области кршења људских права. Тако, поред Међународног суда правде, створен је и Међународни кривични суд са седиштем у Риму, као и трибунали за бившу Југославију и Руанду.⁴³³

На регионалним нивоима развило се неколико система заштите људских права и установљени су одговарајући органи надзора. Тако су Америчком конвенцијом о људским правима образовани Интерамеричка комисија за људска права и Суд за људска права.⁴³⁴ С друге стране, Афричком повељом о правима човека и народа установљена је Афричка комисија, а 1988. године усвојен је и Протокол о оснивању Афричког суда за људска права. Ипак, најефикаснији систем заштите установљен је на европском континенту, и то одмах после Другог светског рата, оснивањем Савета Европе.

Од усвајања Европске конвенције о људским правима 1950. године, под окриљем Савета Европе, развија се Европски систем заштите људских права. Систем за надзор над поштовањем ове Конвенције је ревидиран и унапређен 1994. године, на основу Протокола број 11 уз Европску конвенцију, када је Европски суд за људска права постао најважнија регионална институција за заштиту људских права. Такође, данас у европском систему заштите постоји и Европски комитет против тортуре.⁴³⁵

Европски суд за људска права је почео са радом 1961. године, а чини га по један судија из сваке земље чланице Савета Европе. Судије се бирају на период од шест година и могу бити реизабрани. У интересу ефикасности, Суд разматра предлоге преко судије појединца, или преко судија организованих у већа од троје судија, већа од седам судија и Великом већу од 17 судија. Суд остварује две врсте надлежности. Према члану 47. Европске конвенције Комитет министара може од Суда тражити саветодавно мишљење о било којем правном питању које се тиче тумачења Европске конвенције и њених протокола. Међутим, много је значајнија надлежност суда у међудржавним и појединачним случајевима.⁴³⁶ Наиме, суду се могу да обраћају две врсте субјеката, и то: државе чланице у вези са повредама Европске конвенције или протокола уз њу од стране других уговорница, тзв. међудржавни спорови, као и појединци,

⁴³¹ Милосављевић, Б: *Увод у теорију уставног права*, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2011, стр. 47.

⁴³² Димитријевић, В. и др: *Основи међународног јавног права*, Друго издање, Београдски центар за људска права, Досије, Београд, 2007, стр. 208.

⁴³³ Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 186.

⁴³⁴ Америчка конвенција о људским правима, усвојена је на Конференцији Организације америчких држава у Сан Хозеу 22. новембра 1969. године

⁴³⁵ Пуни назив је Европски комитет за спречавање мучења и нечовечних и понижавајућих казни или поступака, а који је установљен Европском конвенцијом за спречавање мучења и нечовечних и понижавајућих казни или поступака од 26. јуна 1988. године

⁴³⁶ Gotien, D: *Кратак водич кроз Европску конвенцију о људским правима*, 3. издање, Савет Европе, Сарајево, 2005, стр. 179-180.

невладине организације или групе лица који тврде да су им повређена права установљена Европском конвенцијом (члан 33. и 34).

Да би појединачна представка била прихваћена морају се претходно испунити следећи захтеви: исцрпљеност свих унутрашњих правних лекова; благовременост, односно да није протекло више од шест месеци од правоснажне одлуке по унутрашњим правним лековима; представка не може бити суштински иста са представком коју је суд већ разматрао; мора бити потписана и спојива са одредбама Европске конвенције, тј. да је држава против које се подноси представка ратификовала Конвенцију, да се повреда права догодила после ратификације и на територији државе потписнице, да се предмет представке односи на неко од права из Конвенције итд. Сам поступак пред Судом се одвија у две фазе. У првој фази се испитује прихватљивост представке, док се у другој одлучује о предмету спора, с тим што је пре друге фазе могуће поравнање странака. Када се пресудом утврди прекршај Конвенције, подносилац има право на правично задовољење у виду отклањања последица кршења његовог права, затим у виду одштете и накнаде трошкова. Пресуде постају правоснажне и извршне после преиспитивања у Великом већу, док извршење пресуда надгледа Комитет министара.⁴³⁷

Слабости међународне заштите људских права произилазе из чињенице да су људска права и слободе директно везане за однос појединца и државе. Наиме, пошто су државе субјекти међународног права свако појављивање појединца на међународном нивоу због заштите људских права наилази на ограничења која подразумевају суверенитет и правни субјективитет државе. Тиме су управо одређене границе и начини међународне заштите заштите људских права на глобалном нивоу. Изузетак свакако представља Европска конвенција о људским правима и Европски суд за људска права.⁴³⁸

Свака озбиљнија интервенција међународних органа у погледу заштите људских права ограничена је суверенитетом држава, те се због тога она одвија на начин и у складу са пристанком државе чланице. Тако је пут заштите могућ једино на посредан начин, стварањем одговарајућег политичког притиска који се састоји у оцени поднесених извештаја, тражењу додатних информација и одговора, постављању питања у вези са кршењима људских права, анимирању међународне јавности, а што све одређену државу на посредан начин доводи у ситуацију да мења постојећу праксу.⁴³⁹

Национални механизми заштите

Гарантовање људских права уставом као актом највише правне снаге је први и примарни вид заштите. Сложена процедура мењања уставних гаранција уноси одређени степен правне сигурности на подручју основних људских права. Устав утврђује принципе чија примена осигурава заштиту људских права. Неки од њих су општег карактера и односе се на целину уставног система (на пример принцип уставности и законитости, независност судства), док се други непосредно везују за људска права (нпр. непосредна примена уставних одредби о људским правима, судска заштита слобода и права, право на накнаду штете). Такође, устав установљава органе који одлучују о заштити људских права.

Устави савремених држава познају више механизма за заштиту људских права, а важнији од њих су: управна и судска заштита, уставносудска заштита и заштита путем специјализованих органа (нпр. омбудсман, националне комисије за заштиту људских права, независна тела за одлучивање о жалбама грађана и сл.).⁴⁴⁰

Органи управе могу управним актима и радњама обезбедити заштиту појединих права од угрожавања, посебно када се ради о мање тешким кршењима или кршењима где би чекање на судску заштиту могло имати неотклоњиве последице (нпр. полиција је дужна да пружа

⁴³⁷ Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 187.

⁴³⁸ Бакшић-Муфтић, Ј: *Систем људских права*, Магистрат, Сарајево, 2002, стр. 269.

⁴³⁹ Ibidem, стр. 277.

⁴⁴⁰ Милосављевић, Б: *Увод у теорију уставног права*, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2011, стр. 45.

безбедносну заштиту људима, односно да штити њихов живот, лични интегритет, имовину и др.). Међутим, органи управе веома често отежавају остваривање појединих права, посебно онда када је издавање управног акта претпоставка да би се неко право остварило (нпр. издавање путне исправе). Поред тога, они су овлашћени и да посежу у поједина људска права (нпр. полицијска овлашћења). Због тога, као редовно правно средство за заштиту права од незаконитих аката и радњи управе користи се жалба на акт првостепеног органа управе.⁴⁴¹

Према томе, поступак одлучивања пред органима управе је двостепен. Против одлука које првостепени орган управе донесе, решавајући о неком праву грађана може се поднети жалба другостепеном органу управе, те се на тај начин обезбеђује контрола одлука које доносе првостепени органи управе. С обзиром на то да је могуће да управо орган управе својим актом повреди неко од људских права, обезбеђује се и судска контрола аката које доносе органи управе. Судску заштиту права предвиђа највећи број устава као основни, најзначајнији и најчешћи облик институционалне заштите људских права. Постоји више облика судске заштите људских права. Један од облика судске заштите јесте заштита пред редовним судовима. Пред редовним судовима може се подићи тужба којом се захтева: престанак радњи којима се вређају слободе и права; успостављање пређашњег стања; уздржавање од радњи којима се наноси повреда правима; накнада штете коју је грађанин претрпио због повреде слободе или права.⁴⁴²

У зависности од природе повреде људских права, судови о тужби одлучују у одговарајућем поступку. Тако, када повреда права има обележје кривичног дела, суд одлучује у кривичном поступку примењујући процесна правила тог поступка. Када повреда права нема обележје кривичног дела најпогоднија форма јесте неки од парничних поступака. У посебном поступку судови одлучују о рехабилитацији и накнади штете због неоснованог или незаконитог лишења слободе, притварања или осуде за кажњиво дело.⁴⁴³

Следећи облик јесте заштита пред посебним - управним судом. Овај облик контроле управе назива се судска контрола управе и представља најзначајнији вид контроле управе у правној држави. У овом случају предмет спора пред судом је одлука или акт другостепеног органа управе којим је повређено неко људско право. Спор који се води пред судом назива се управни спор, а у њему се одлучује о законитости коначних управних аката, али не и о законитости управних радњи.⁴⁴⁴

С друге стране, уставносудска заштита је посебан облик заштите људских права, која се обезбеђује паралелно са заштитом људских права пред редовним судом. Уставносудска заштита се одвија као општа и посредна, на једној, и као појединачна и непосредна, на другој страни. У првом случају, контролише се уставност и законитост општих аката, чиме се из правног поретка уклањају и прописи који су противни уставом загарантованим људским правима. Док се у другом случају путем уставне жалбе појединац штити од појединачних аката и радњи којима се повређују или ускраћују људска права. Услов за коришћење јесте да су исцрпљена или да нису предвиђена друга правна средства за заштиту или да та средства нису делотворна. Уставна жалба је посебан вид права на правну заштиту оличен у праву на уставно-судску заштиту уставом прокламованих права које носиоци основних права и слобода остварују. Уставна жалба је и правно средство против државе, односно средство заштите основних права и слобода њихових носилаца.⁴⁴⁵ У неким уставним системима уставна жалба је установљена као својеврсна популарна тужба (*actio popularis*) коју може користити сваки грађанин независно од тога да ли је повређено његово право или право било ког другог појединца.⁴⁴⁶ „Шира по кругу подносилаца јесте и тзв. *ампаро тужба* у Шпанији, коју могу

⁴⁴¹ Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 180.

⁴⁴² Пајванчић, М: *Уставно право*, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 118-119.

⁴⁴³ Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 181.

⁴⁴⁴ Пајванчић, М: *Уставно право*, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 119.

⁴⁴⁵ Митровић, Љ: *Улога уставног суда у заштити и контроли уставности*, Докторска дисертација, Факултет за пословно право, Београд, 2005, стр. 124.

⁴⁴⁶ Пајванчић, М: *Уставно право*, Правни факултет, Нови Сад, 2008, стр. 120.

поднети сва физичка и правна лица која за то имају законски интерес, омбудсман и јавно тужилаштво“.

Увођење специјализованих органа за заштиту људских права, мотивисано је потребом да се та заштита подигне на један виши ниво, али се истовремено тиме признаје да управни, судски и уставносудски механизми заштите нису довољни да би се људска права ефикасно заштитила.⁴⁴⁷ Најширу примену од свих специјализованих органа нашао је омбудсман који је први пут створен у Шведској 1809. године.⁴⁴⁸ Омбудсман је институција којој се поверавају контрола и ограничавање јавне власти у интересу заштите човека и његових права. Сама реч омбудсман је шведска и значи „повереник“, „представник“, „комесар“, а њу употребљавају све скандинавске и већина других земаља, док се у Великој Британији зове „Комесар парламента за управу“, у Аустрији „Народни правобранилац“, у Француској „Медијатор (посредник)“, у Квебеку „Заштитник грађана“. Реч је о органу који припада облицима спољне контроле управе. Основна улога омбудсмана је да обавља контролу над применом закона и других прописа од стране државних органа, пре свега органа управе и јавних служби, као и да штити индивидуална права грађана. Омбудсман је, дакле, институција која превасходно штити грађане од незаконитог и неправилног рада управе, обухватајући полицију, затим управу затвора, војне органе, као и јавне службе, посебно у области просвете, здравства, социјалног старања и слично.⁴⁴⁹ „Он делује по притужбама грађана, али и по сопственој иницијативи, а након што спроведе истрагу, овлашћен је да органу управе упути препоруку за отклањање повреде права. Уколико се орган управе оглуши о препоруку, омбудсман може о томе известити јавност и парламент, као и захтевати смену функционера, те покренути одговарајуће поступке за утврђивање одговорности. Међутим, он нема право да измени одлуку управе, али може тражити одлагање њеног извршења“.⁴⁵⁰ Тако је, Законом о заштитнику грађана⁴⁵¹ у Србији установљена институција Заштитника грађана као независног државног органа који штити права грађана и контролише рад органа државне управе, као и других органа и организација којима су поверена јавна овлашћења. Он је овлашћен да контролише поштовање права грађана, утврђује повреде учињене актима, радњама или нечињењем органа управе. Такође, Заштитник грађана је овлашћен да контролише законитост и правилност рада органа управе, а може покренути поступак по притужби грађана или по сопственој иницијативи.

Омбудсман делује и превентивно, прати остваривање људских права, упозорава на њихово кршење, предлаже предузимање одговарајућих мера у циљу остваривања људских права и отклањања повреда. Делује и васпитно јер јавности скреће пажњу на кршење људских права. Најчешће је реч о инокосној институцији која је надлежна за читаву управу, али у новије време бирају се омбудсмани за разне области људских права (права детета, равноправност полова, права националних мањина, војску, полицију и сл.).

Као други специјализовани органи посебан значај имају парламентарни повереници, националне комисије за заштиту људских права, независна тела за одлучивање о жалбама грађана, грађански одбори за жалбе на рад управе и друга слична тела и институције.

Данас постоји општа сагласност о томе да људска права треба штитити. Међутим, како су људска права, усмерена, пре свега, према држави тешко је очекивати да државе увек свесно испуњавају своје обавезе, те да увек заштите људско право које је гарантовано одговарајућим правним прописом. Због тога се установљава унутрашњи систем правних механизма за заштиту људских права. Овај систем има за циљ да омогући њихово несметано остваривање и да појединцима и групама чија су права прекршена прибави правну заштиту, али и обештећење

⁴⁴⁷ Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009, стр. 183.

⁴⁴⁸ Милосављевић, Б: *Омбудсман-Заштитник права грађана*, Центар за антиратну акцију, Београд, 2001, стр. 78.

⁴⁴⁹ Марковић, Р: *Уставно право и политичке институције*, Дванаесто осавременењено издање, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП Службени гласник, Београд, 2008, стр. 486.

⁴⁵⁰ Милосављевић, Б: *Увод у теорију уставног права*, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2011, стр. 46.

⁴⁵¹ *Закон о Заштитнику грађана*, Сл. гласник РС, бр. 79/2005 и 54/2007.

због кршења права. Такође, чињеница да су људска права гарантована многобројним међународним уговорима указује и на веома важну улогу коју имају међународна тела у примени и заштити људских права. С обзиром на то да кршење и ускраћивање људских права најчешће потиче од стране државе и јавних власти, развијени су механизми међународног система заштите, који треба да подстакну и принуде државе на поштовање људских права и онда када оне то очигледно не желе.

Закључак

Људска права су вредност чија се заштита налази у свим теоријским замислима, односно људска права су једна од основних вредности које се у једном друштву штите. Идеја људских права потиче из теорије природног права, односно из уверења да поред позитивног права, постоји још и право које није прописала држава, већ је то неко више право које може да послужи као основа за побољшање права које је прописао законодавац.

Људска права су основна морална права свих људи која су неопходна за живот са људским достојанством. Из тог разлога, ова права су универзална, неотуђива, урођена и недељива. Да би се остварила, права морају да буду установљена и кодификована у међународном, регионалном и националном правном систему.

Постављањем међународног оквира који гарантује остваривање и заштиту људских права, поменута права престају бити само унутрашња ствар државе и постају интернационална категорија. Међутим, остваривање и заштиту људских права увек гарантује држава, односно политичка власт. Држава мора да штити слободе и права својих грађана користећи се разним инструментима, а не само присилом (и поготово не искључиво силом). Суштина је у томе да појединац треба да живи живот достојан човека, да буде правно заштићен од сваке дискриминације и злоупотребе права, те да има сигуран живот и у привредном и у друштвеном смислу, што све мора да гарантује држава.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Бакшић-Муфтић, Ј: *Систем људских права*, Магистрат, Сарајево, 2002.
2. Баљак, М, Еркић, Д: *Механизми заштите људских права на регионалном нивоу*, Удружење за међународно кривично право, Зборник радова, Златибор, 2022.
3. Gomien, D: *Кратак водич кроз Европску конвенцију о људским правима*, 3. издање, Савет Европе, Сарајево, 2005.
4. Димитријевић, В. и др: *Основи међународног јавног права*, Друго издање, Београдски центар за људска права, Досије, Београд, 2007.
5. *Закон о Заштитнику грађана*, Сл. гласник РС, бр. 79/2005 и 54/2007.
6. Марковић, Р: *Уставно право и политичке институције*, Дванаесто осавремењено издање, Правни факултет Универзитета у Београду и ЈП Службени гласник, Београд, 2008.
7. Милосављевић, Б: *Људска права и полиција - стандарди људских права за полицију*, Центар за антиратну акцију, Београд, 2004.
8. Милосављевић, Б: *Омбудсман-Заштитник права грађана*, Центар за антиратну акцију, Београд, 2001.
9. Милосављевић, Б: *Увод у теорију уставног права*, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2011.
10. Милосављевић, Б, Поповић, Д: *Уставно право*, Треће измењено и допуњено издање, Правни факултет Универзитета Унион и ЈП Службени гласник, Београд, 2009.
11. Митровић, Љ: *Улога уставног суда у заштити и контроли уставности*, Докторска дисертација, Факултет за пословно право, Београд, 2005.
12. Пајванчић, М: *Уставно право*, Правни факултет, Нови Сад, 2008.

PRINCIPLES AND MECHANISMS OF HUMAN RIGHTS PROTECTION

Abstract: The paper analyzes the principles on which human rights are based, and the main international documents that regulate human rights, as well as the mechanisms of their protection that are available to an individual when he believes that his particular right has been violated by the actions of public authorities. In modern society, human rights become a benchmark for evaluating the quality of life and the achieved level of democracy. International documents, as instruments and procedures for guaranteeing and protecting human rights, give human rights a universal character that is not hindered by state borders and national legislation. The holders of human rights are citizens, and the obligation of the state is to ensure that the rights and freedoms established by the Constitution and laws are not violated but respected.

Keywords: human rights, basic freedoms, principles, constitution, legality